

SZÖCS TIBOR*

Szabolcs megye archontológiájáról (1310-es évek)

A tanulmány Szabolcs megye 14. század eleji archontológiájának néhány kérdését járja körül. Az alispánok között eddig is számon tartották Balogsemjén nembeli Kállai Ivánt, 1318–1321 közé keltezve hivatalviselését. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy Iván valójában két alkalommal volt a megye alispánja, a jelzett időszakon kívül 1313–1315 körül is Borsa Beke szabolcsi ispán alárendeltjeként, és okleveleinek egy része ehhez az eddig számon nem tartott első periódusához kötődik.

Kulcsszavak: archontológia, Szabolcs megye, 1310-es évek, ispán, alispán

Keywords: archontology, county Szabolcs, 1310th, local lord, vicelord

Szabolcs megye archontológiájával kapcsolatban a 19. századi pozitívista előzmények,¹ de legfőképp Engel Pál választóvonalnak tekinthető archontológiája² után a közelmúltban két részlettanulmány látott napvilágot, amik a megye Anjou-kori tisztikarát (is) összegyűjtötték.³ (Ráadásul azóta megjelent a jelen írás hatókörének időhatárain kívül eső másik két modern archontológia is a megye Árpád-kori és késő középkori tisztségviselőiről, utóbbi egy Szabolcs megyét tárgyaló részlettanulmányt követően.)⁴ Jellemző a 14. század eleji

* A szerző az MTA–HIM–SZTE–MNL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ KANDRA KABOS: Szabolcs-vármegye főispánjai. *Történelmi Tár* 31 (1883) 714–716.; WERTNER MÓR: Adalékok a XIV. századbéli magyar világi archontológiához. *Történelmi Tár*. Új folyam 8 (1907) 57–60.

² ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II.* (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Budapest, 1996.

³ C. TÓTH NORBERT: Szabolcs megye hatóságának archontológiája (1284–1526). *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve* 42 (2000) 93–111.; PITI FERENC: Szabolcs megye Anjou-kori archontológiájához. In: *Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2003. május 8–9.) előadásai*. Szerk. WEISZ BOGLÁRKA. Szeged, 2003. 113–124. – Az itt kifejeződött listákat egyébként a szerzők a Szabolcs megyei oklevéltáraik elején is közzétették: C. TÓTH NORBERT: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei. II. (1387–1526)* (A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 53.) Nyíregyháza, 2002. 13–16.; PITI FERENC: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei. I. (1284–1386)* (A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 55.) Szeged–Nyíregyháza, 2004. (továbbiakban: Szabolcs m.) 11–16.

⁴ ZSOLDOS ATTILA: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) Budapest, 2011. 200–201.; C. TÓTH NORBERT–HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–PÁLOSFALVI TAMÁS–W. KOVÁCS ANDRÁS: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék.* (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) Budapest, 2017. 243–253.; C. TÓTH NORBERT:

forrásviszonyokra, hogy a listák sok ponton eltérnek egymástól az 1310-es évekre vonatkozólag is – de ez nem a szerzők figyelmetlenségéből fakad. Ha azt gondoljuk, hogy egy ilyen adattárhoz elég csak a források lehetőleg teljes fennmaradt hányadát összegyűjteni és azok különösebb értelmezése nélkül sorba rendezni őket, akkor nagyobbat nem is tévedhetünk. Sajnos az „értelmezés”, vagy mondjuk úgy: a „történészkedés” több okból sem kerülhető el.

Egyrészt ebben az időben a megyei tisztikarra alkalmazott szóhasználat nem volt konzekvens. A megyének volt egy ispánja és volt egy gyakorlati feladatot végző alispánja. Az ispánt *comes*nek szokták nevezni, de sokszor az alispánt is,⁵ noha a „hivatalos” nevükön *vicecomes* vagy *curialis comes* formában is felbukkanhatnak. Egy megye *comese* tehát lehetett ispán és alispán is, és hogy mikor melyik, azt nem egyszer csak külön történeti mérlegelés döntheti el. Ugyanakkor az „igazi” ispán nem mindig tüntette fel a titulációi között az adott megyét, sem ekkor, sem később, amikor a magasabb bárói címekhez *honor-*birtokként vármegyéket rendeltek.

A problémakör szemléltetésére álljon itt példaként egy környékbeli megye, Zemplén ispánjának a kérdése. Arra, hogy Druget Fülöp 1317 nyara és 1320 közt zempléni ispán lett volna, egyetlen konkrét utalás sincsen, sem saját titulációiban, sem más források szóhasználatában. Abból sejthetjük mégis címei között Zemplén megyét, hogy ispáni jogköröket gyakorolt ott.⁶ A dolog annál nehezebben szűrhet szemet, mert ezzel egy időben Baksa nembeli Tamás fia Lászlót nem egyszer zempléni *comes*nek nevezték, de ez inkább a Zemplén megyében található pataki erdőispánság hivatalát jelentette, ahogy ezt más alkalommal fel is tüntették.⁷ Az 1318-ban Tamás zempléni *comes* társaságában felbukkanó másik zempléni *comes*, Baksa nembeli Baksa fia Miklós⁸ ebből következőleg nem ispán volt, hanem alispán, és úgy tűnik, hogy nem Tamás fia László, hanem Druget Fülöp zempléni alispánja. Tehát (amennyiben a fenti rekonstrukció helyes) a két zempléni *comes* közül valójában egyik sem az ispán volt, aki pedig igen, azt nem is említették ilyen néven a ránk maradt források.

Szabolcs megye ismeretlen ispánjai Mátyás király uralkodása idején. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 42 (2007) 154–163.

⁵ Általánosabban: GÁBOR GYULA: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. (Oklevelek alapján.) Függelékül: kiadatlan oklevelek.* Budapest, 1908. 58–59. A 14. század elejére részletesen adatolva: ZSOLDOS ATTILA: Debrecen mint igazgatási központ a 14. század elején. In: *Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok.* Szerk. BÁRÁNY ATTILA–PAPP KLÁRA–SZÁLKAI TAMÁS. Debrecen, 2011. (továbbiakban: Debrecen város) 49–66., 63/122. jegyzet.

⁶ ZSOLDOS ATTILA: *A Druget-tartomány története 1315–1342.* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest, 2017. 88–90.

⁷ 1314. január. 1.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL) 57 241. *Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXXVIII. (1335–1354), XL. (1356), XLII. (1358), XLVI–XLVIII. (1362–1364)* Szerk. ALMÁSI TIBOR–BLAZOVICH LÁSZLÓ–GÉCZI LAJOS–B. HALÁSZ ÉVA–KÖFALVI TAMÁS–KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–PAPP RÓBERT–PITI FERENC–RÁBAI KRISZTINA–SEBŐK FERENC–TEISZLER ÉVA–TÓTH ILDIKÓ. Budapest–Szeged, 1990–. (továbbiakban: AOKl) III. 667. szám. A pataki várnagyság együtt járt az erdőispáni cím viselésével.

⁸ 1318. február 25.: DL 57 248. (AOKl V. 44. szám); 1318. március 11.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DF) 264 142. és 264 143. (AOKl V. 59. szám); 1318. július 31.: DL 57 251. (AOKl V. 222. szám)

Az ispáni cím megnevezésével kapcsolatos zavart tovább bonyolítja, hogy létezett olyan hivatal is, aminek a viselése akkor is ispáni jogkört adott az illetőnek, ha az nem volt *expressis verbis* más módon feltüntetve a címei között. Amikor valaki az 1310–1320-as években bizonyos megyékbe kirendelt bíró (*iudex deputatus*) volt, az azt jelentette, hogy az illető az adott megyék felett ispáni jogkörrel is rendelkezett, sőt azon felül még egyéb, ispánt meg sem illető jogosítványokkal is.⁹ Úgy is lehetett tehát valaki ispán ekkortájt, hogy egy adott területre (megyékre) vonatkozóan „király által kirendelt bírói” címmel bírt. Debreceni Dózsa például 1317. augusztus 1-jén Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szolnok és Kraszna megyékbe kirendelt bíró volt,¹⁰ és emiatt úgy is ispánja lehetett e megyéknek, hogy például Szolnok és Kraszna esetén illetéktelen említő forrás nem maradt ránk.¹¹ És ha általában véve az adatok értelmezését mindezek nem bonyolították volna meg kellőképpen, a korszak forrásaiban található még egy „csavar”. A 14. század első harmada a keltezetlen oklevelek egyik fénykora – igen sok olyan kiadványt ismerünk, ami csak a napi keltezést tartalmazza, de a kiadás évét nem. Így sokszor nem csak azt kell boncolgatni, hogy a címek és tényleges jogkörök alapján ki lehetett ispán, ki alispán, de azt is, hogy mikor, egy-egy tisztség időhatárai meddig terjeszthetők ki és a keltezetlen oklevelek mennyiben módosítanak az alapképen. Látjuk tehát, hogy egy archontológia összeállítása korántsem egyenlő az adatok pusztá összegyűjtésével, összerendezésükhöz sokszor egészen mélyre kell ásni és többismeretlenes logikai egyenleteket megoldani. Mindez eltérő végeredményekhez vezethet, és előfordul, hogy egy-egy forrás is módosíthat némileg a rekonstrukciókon, ezáltal az összképen.

A jelen írás csak némi adalékkal kíván szolgálni Szabolcs megye archontológiájához, és korántsem ígéri, hogy sikerrel le tudja zárni valamennyi problémás kérdést – cserébe viszont nyithat olyan új problémákat, amik eddig fel sem merültek. Ezek a kérdések az Anjou-kori Oklevéltár sorozat éppen készülő, keltezetlen I. Károly-kori okleveleket tartalmazó kötete kapcsán bukkantak fel, amikor Szabolcs megyei okleveleket kellett datálni. Őszintén szólva a cikk megírásának tulajdonképpeni apropóját nem az adta, hogy én is belefolyjak az archontológia kérdésébe – annyira nagy volumenű pontosítások egyébként sem lesznek, amik egy önálló cikk írását indokolták volna. Inkább háttér tanulmánynak készült, ami megmagyarázza a kérdéses oklevelek keltezésének miertjét, ott ugyanis nem lett volna helye egy több oldalra rügő, adatokkal telezsúfolt indoklásnak. Mindenekelőtt lássuk, hogy milyen elképzelések uralkodtak eddig a szabolcsi tiszttal kapcsolatban 1322-ig bezárólag!

Abban konszenzus uralkodott, hogy a megye a 14. század elején a Borsák territóriumához tartozott. Így a megyék ispáni címével is ők rendelkeztek, és Borsa Bekét (Kopasz Jakab fivérét) tekintették 1313 körül szabolcsi ispánnak.¹² Különvéleményt egyedül Piti Ferenc fogalmazott meg, aki szerint nem is Borsa Beke, hanem az apja, Tamás volt a szabolcsi ispán.¹³ Ha a mára már elveszett, csak a Bánffy család oklevéltárában fennmaradt

⁹ A jelenséget részletesen tárgyalja ZSOLDOS, Debrecen 56–66.

¹⁰ *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI.* Studio et opera GEORGH FEJÉR. Budae, 1829–1844. VIII/2. 98. (AOKI IV. 527. szám.)

¹¹ ZSOLDOS, Debrecen 58–59.

¹² ENGEL, *Archontológia* I. 183.; C. TÓTH, *Archontológia* 94.; ZSOLDOS, Debrecen 51/14. jegyzet; ZSOLDOS ATTILA: A Borsa-tartomány igazgatásának kérdései. In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)* Szerk. HEGYI GÉZA–W. KOVÁCS ANDRÁS. (Erdélyi Tudományos Füzetek 277.) Kolozsvár, 2012. 25–44., 41.

¹³ PITI, *Archontológia* 114.

1313. november 13-i oklevél szövegéből indulunk ki, akkor a forrás mindenképpen ez utóbbi vélekedést támasztja alá.¹⁴ A Beke ispánsága mellett érvelők tulajdonképpen tudatosan bíralták felül a szöveget, tévedésnek tartva a megfogalmazást. Olyan egyéb adat azonban, ami Beke ispánságát igazolná, náluk nem merült fel. Abban is egyetértés volt, hogy az 1308–1310 között felbukkanó Karászi Sándor alispán volt, ám hogy Debreceni Dózsa 1316-tól kezdve már ispán volt, vagy még alispán, ismét eltértek a vélemények, ahogy Kállói Egyed fia Iván (al)ispánságának a kérdésében is.¹⁵ Abban azonban egyetértés uralkodik, hogy ez a bizonyos Egyed fia Iván 1318 és 1321 között irányította a megyét, akár ispáni, akár alispáni minőségben. Mindezt datált oklevelei elég jól alátámasztják: az első ismert kiadványa 1318. július 1-jéről maradt ránk, de adott ki oklevelet 1319. március 31-én, május 12-én, június 23. és 25. folyamán, augusztus 27-én, majd 1320. október 18-án, november 29-én (kettőt is) és december 13-án. 1321-ben pedig március 21-én kettőt, majd május 2-án, augusztus 15-én és végül 1321. december 19-én.¹⁶ Ráadásul hivatali idejének határai is jól beszoríthatók erre az időszakra: elődje, Kállói Simon 1318. május 1-jén jegyzett egy megyei kiadványt, vagyis két hónappal korábban, utódja, Pál fia István pedig 1322. április 22-én.¹⁷ Iván tehát (okleveleinek dátuma alapján) mindenképpen 1318 májusa–júniusa és 1322 márciusa között viselte hivatalát, és ez a kronológia gyorsan pontot is tesz arra a kérdésre, hogy ispán volt-e, vagy alispán. Debreceni Dózsa ugyanis Iván *comesi* címe idején is viselte az öt megye (köztük Szabolcs) kirendelt bírāja címet (1320. május, 1321. március és október folyamán), ami, mint fentebb esett róla szó, együtt járt azzal, hogy az adott megye ispáni jogköreit is gyakorolta az illető. Ha ez nem lenne elég, 1320 májusában a váradi káptalan egyik oklevele egyenesen szabolcsi ispánnak nevezte Dózsát.¹⁸ Iván tehát bizonyosan Dózsa alispánja volt – írjuk le még egyszer az idejét: valamikor 1318 májusa–júniusa és 1321 decembere, 1322 eleje között.

Mindennek azért van jelentősége, mert e 15 keltezett kiadványa mellett ismerünk 14 olyan oklevelet, amiket szintén Iván mester szabolcsi (al)ispán és a négy szolgabíró adott ki, s a szereplők alapján a 14. század elejére datálhatók.¹⁹ Ezeket az okleveleket tehát a kiadó alapján első körben 1318 és 1321 közé datálhatjuk (megengedve, hogy a kelet egyik-másik esetében esetleg tovább szűkíthető),²⁰ hiszen Iván hivatali ideje igen jól adatolható. Először magam is így jártam el, amíg az egyik oklevélből elő nem bukkant egy olyan adat, ami egy picit belezavart ebbe a képbe, hogy aztán ez az apró hajszálrepedés végül Iván

¹⁴ *magistro Beke filio Thomae comitis Bihoriensis Zobolchiensis et de Bekes*. VARJÚ ELEMÉR–IVÁNYI BÉLA: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez. I–II*. Budapest, 1908–1928. I. 40–41. (AOkl III. 629. szám) Az ispáni címek Tamás és nem Beke névvel ragozódnak össze. PITI, *Archontológia* 114/8. jegyzet is megjegyezte ugyanakkor, hogy „az adat ... nem feltétlenül 1313. évi állapotot tükröz”.

¹⁵ Utóbbi kettőt ispánnak tartotta ENGEL, *Archontológia* I. 183. és C. TÓTH, *Archontológia* 94. Csak alispánnak: PITI, *Archontológia* 114–115. és ZSOLDOS, *Debrecen* 50–51., 57. – Utóbbi kutatók azzal számoltak, hogy Dózsa csak 1317-től lett szabolcsi ispán, onnantól kezdve viszont egészen 1322-ig megszakitás nélkül az volt, Kállói Simon és Iván tehát az alispánjai voltak.

¹⁶ Helytakarékosság végett az alábbiakban csak Szabolcs m. regesztaszámait közöljük, részletesebb hivatkozást csak akkor teszünk, ha idézünk is az oklevélből: 34., 48–52., 55–58., 61–62., 64–66. szám.

¹⁷ Szabolcs m. 33., 67. szám.

¹⁸ A pontos adatokat ld. ZSOLDOS, *Debrecen* 54., 57.

¹⁹ Szabolcs m. 35–45., 47., 53., 63. szám.

²⁰ Szabolcs m. 35–45., 47., 53., 63. szám.

keltezetlen okleveleinek teljes újragondolásához (és az itteni háttér tanulmány megírásához) vezessen. Lássuk ezt az oklevelet!

Az Ibrony (*in Ibrun*) faluban *post Purificationem*, tehát valamikor február 2. után kelt oklevélben Iván mester és a négy szabolcsi szolgabíró tudatja, hogy egyik részről a billyei (*de Bille*) Lőrinc, másik részről *Berzetnek* mondott János közötti, február 2. utáni kedden zajló perben János bemutatta a királyi oklevelét (*litteras domini regis*). Az oklevéladók ezután úgy rendelkeztek, hogy a húsvét utáni kedden János köteles bemutatni egy bizonyos Beke mester levelét (*debet presentare litteras magistri Beke*). „Ha Beke mester elfogadja a privilégiumot, akkor legyen úgy, ha pedig nem, akkor ugyanezen a napon kötelesek [a felek] választ adni” (*si acceptaverit magister Beke privilegium, bene quidem, si autem non, tunc debent eodem die plenarie respondere*), vagyis folytatni a pert.²¹ A problémák rögtön a szöveg értelmezése körül kezdődnek, nem véletlenül jegyezte meg egyik regesztája, hogy „zavaros fogalmazású oklevél”.²² A *post Purificationem* keltezése még viszonylag könnyen pontosítható, a per határnapja alapján nyilván a Gyertyaszentelő Boldogasszony utáni keddre gondoltak. Az már furcsább, hogy miután bemutatták a királyi privilégiumot, a rendelkezés értelmében Beke mester oklevelét kell bemutatni, de nem írták, hogy kinek, utána pedig az a kérdés, hogy Beke elfogadja-e az oklevelet – de nem egyértelmű, hogy melyiket. Valószínű, hogy a szövegben jól olvasható *magistri*²³ valójában *magistro*, tehát nem egy Beke által kiadott levélről rendelkeztek, hanem arról, hogy Beke mester számára mutassák be a királyi oklevelet, és neki kell arról döntenie, hogy elfogadja-e, ezzel véget vetve a pernek, vagy nem, és akkor az tovább folytatódik. Az oklevél két regesztája egyaránt így értelmezte a szöveget kisebb-nagyobb bizonyossággal,²⁴ és tényleg ez a leginkább, tulajdonképpen az egyetlen logikus lehetőség. Ezek után pedig élhetünk a gyanúperrel, hogy ha itt a megye hatósága feljebb terjeszt egy ügyet valakihez, hogy ő döntsön egy megyei perben, de a fórum nem egy országos bíróság, akkor az az illető nem lehet más, mint a megye ispánja. „Beke mester” alatt pedig (már csak ritka neve miatt is) a 14. század eleji Szabolcs megyében nem érthetünk mást, mint a már említett Borsa Bekét. Ha az okfejtés helyes, akkor Beke tényleg volt szabolcsi ispán, jól gondolták azok, akik elírásra (vagy átírási hibára) gyanakodtak azon a bizonyos egyetlen, 1313. évi adat kapcsán.²⁵ Szerencsére Beke szabolcsi ispánságát még egy forrással alá tudjuk támasztani, így erre a kérdésre is pontot tehetünk. Ezt a harmadik okleveles forrást azért nem vették eddig figyelembe, mert a második világháborút követően elveszett, de ismerjük 19. század végi hiteles regesztáját.

A báró Vécsey család 1944-ig Sárközüjlakon őrzött levéltárát 1889-ben érték utol a nagy pozitívista forrásfeltárási munkálatok, amikor a Magyar Történelmi Társulat megbízásából Fejérpataky László és Kandra Kabos felkereste a kastélyt és átnézte a levéltár anya-

²¹ *Anjoukori Okmánytár. I–VII.* Szerk. NAGY IMRE–TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest, 1878–1920. (továbbiakban: AO) I. 502. Regesztái: *A nagykálloi Kállay-család levéltára. (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai) I–II.* (A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kiadványai 1–2.) Budapest, 1943. (továbbiakban: Kállay) I. 90. szám; Szabolcs m. 35. szám.

²² Kállay I. 90. szám.

²³ Vö. DL 56 522.

²⁴ Kállay I. 90. szám: „mutassa fel Beke mesternek (?) a levelet, s ha ez elfogadta a kiváltságlevelet, nincs észrevételük, de ha nem, e határnapon végleges választ kell adniok a perben.”; Szabolcs m. 35. szám: „mutassa be privilégiumát Beke mesternek, amit ha az nem fogad el, János adjon feleletet ua. napon.”

²⁵ Ld. fentebb a 12–14. lábjegyzeteket.

gát. Publikált jelentésük szerint a keltezetlen középkori oklevelek között volt „négy magán levél, bizonyos László mesterhez, Tamás fiához intézve... Az egyik levél írója Beke bihari, szabolcsi és békési comes, a másodikiké Mikch sárosi comes; a harmadikat Fülöp mester neje és udvarbírája, a negyediket pedig Arnold kassai bíró és a városi tanács írja. ... Mindezen okleveleknek a bizottság másolatát vette.”²⁶ Az említett négy levélből hármat azonosítani is tudunk, ezek mai napig a Vécsey család középkori anyagában találhatók,²⁷ sajnos azt az egyet, ami „Beke bihari, szabolcsi és békési comes” kiadványa lenne, pont nem. Ám mivel a másik három kiadvány egyértelműen létezik (és Fejérpatakyék hozzáértésében sincs okunk kételkedni), biztosra vehetjük, hogy e negyedik oklevél is létezett. Hogy mikor és hogyan veszett el, könnyen kitalálható: Sárközújlakon 1944. október végén haladt át a második világháború frontja, a szovjetek egy ideig a kastélyban rendezték be a főhadiszállásukat, majd amikor elhagyták, a fosztogatók prédájává vált.²⁸ A levéltárat teljesen feldúlták, megmentése az Erdélyi Múzeum-Egyesület érdeme volt. A megmaradt, szétdobált anyagot Jakó Zsigmond gyűjtötte össze „nagyon nehéz körülmények között” a „dermesztő hidegben”, és szállította Kolozsvárra 1945 elején.²⁹ Nyilván a háborús viszonyok miatt tűnt el véglegesen a kérdéses oklevél is. Ez a forrás ugyanúgy bihari, békési és szabolcsi ispánnak nevezte Bekét, mint az a bizonyos 1313. évi kiadvány apját, Tamást, bizonyosak lehetünk hát abban, hogy e három megye ispáni címét tényleg Beke tartotta a kezén.

És rögtön itt jelentkezik a probléma. Borsák Beke a Borsák első lázadása előtt bizonyosan szabolcsi ispán volt, ennek egyetlen datálható lenyomata, mint láttuk, 1313-ból származik. Az első lázadás (amelynek idejét a szakirodalom tette 1314 decemberére, 1315 januárjára és 1315 tavaszára, kora nyarára is)³⁰ aztán elbukott, ám nem sokkal később Bekének és Kopasznak megkegyelmezett I. Károly király.³¹ Hogy a szabolcsi ispáni hatalom ezután kinek a kezén maradt, arról nincs adatunk, de Bekét sem zárhatjuk ki.³² Azonban a Borsák

²⁶ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: A sárköz-újlaki bizottság jelentése. In: *A Magyar Történelmi Társulat 1889. aug. 25–31-iki vidéki kirándulása Máramaros vármegyébe és Nagy-Bánya városába*. [A Századok 23. évf. (1889) melléklete] Budapest, 1889. 117–126., 120.

²⁷ Egyik oklevélnek sincs (általam fellelt) kiadása, hiába „vette másolatát” a kétfős bizottság. A levelek: Vécsey cs. lt. 6. (DF 254 219.; regesztája: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit VINCENT SEDLÁK*. Bratislavae, 1980–1987. II. 608. szám.); Uo. 9. (DF 254 222.); Uo. 10. (DF 254 223.)

²⁸ ZSOLDOS ILDIKÓ: *A szatmári Vécseyek a 19–20. században*. Nyíregyháza, 2011. 48.

²⁹ KISS ANDRÁS: A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv* 10 (1994) 7–21., 13.

³⁰ ZSOLDOS ATTILA: A Borsák és I. Károly első összecsapása. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 59 (2017) 57–72., 57–61.; ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok* 122 (1988) 89–146., 110; KRISTÓ GYULA: I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323). *Századok* 137 (2003) 297–347., 318–322. Beke Károllyal való szembefordulását 1315 őszére keltezte (elválasztva Kopasz tavaszi lázadását ettől a mozzanattól) BÁRÁNY ATTILA: Debreceni Dózsa küzdelme a bihari oligarchákkal. In: Debrecen város 67–113., 77–78., 80.

³¹ (1315. [vagy 1316.]) február 14.: DL 57 972. (AOkl IV. 28. szám.) – A keltezése körüli anomáliákra I. ENGEL, Ország újraegyesítése 110/102. jegyzet; KRISTÓ, i.m. 318–319., 326.; ZSOLDOS, Borsák és Károly összecsapása 59–60.

³² ENGEL, Ország újraegyesítése 110. szerint kegyelmet ugyan kapott Kopasz és Beke, de elvesztették váraik jó részét, illetve az ugocsa, szabolcsi és valószínűleg a szatmári ispánságot is, így az 1316

második lázadása, ami az 1317 késő telén, kora tavaszán megívott debreceni csatába tor-
kollott, és amiben a lázadók seregei egyértelmű vereséget szenvedtek, bizonyosan átrendez-
te a viszonyokat. Kopasz és Beke hatalma összeomlott, tartományuk gyakorlatilag meg-
szűnt létezni.³³ És már bőven a debreceni csata utáni időkben, 1318 májusában bukkan fel
ispánként Kállói Egyed fia Simon, majd júliustól Iván. A jelen tudásunk szerint tehát Sza-
bolcs megyében Iván alispáni és Borsa Beke ispáni hivatalviselésének nem lehet közös
időmetszete, még a Beke szabolcsi ispánságát legmegengedőbben kezelő elméletek szerint
sem, hiszen a Borsa nagyról legfeljebb a debreceni csata idejéig bírhatott ispáni hatalommal
a megyében (nem számolva természetesen azzal a néhány héttel, amíg a csata utáni hatalmi
viszonyok politikailag is realizálódtak Szabolcs megye területén, de ennek a rövid időnek
itt nincs jelentősége). Az ellentmondás feloldására logikailag két lehetőség kínálkozik: vagy
feltételezzük, hogy Borsa Beke ispáni hatalommal bírt valamikor Iván szabolcsi alispánsága
alatt is, tehát 1318 júniusa és 1321 decembere között, legalább egy rövid ideig, vagy Iván
(pontosabban: *egy bizonyos* Iván, aki vagy azonos Kállói Egyed fia Ivánnal, vagy nem)
alispán volt már a debreceni csata előtt is, Beke szabolcsi ispánsága idején.

Az első lehetőséget nagyban gyengíti, hogy a történetírás lényegében axiómaként keze-
li, hogy Borsa Kopasz és Beke hatalma teljesen megszűnt 1317 tavasza után. Tudjuk, hogy
Károly egyszer már visszafogadta a kegyeibe a lázadó fivéreket, logikus tehát, hogy másod-
jára már nem követi el ugyanezt a hibát, főleg egy katonailag megalapozott győzelmet
követően. Ezenkívül egyéb forrás sem szól arról, hogy a Borsáknak bármiféle informális
befolyása maradt volna a hajdani tartományuk területén, arról viszont több forrást is ismer-
rünk, hogy a Borsa-tartomány megyéit a csatát követő időben Debreceni Dózsa vette át
király által kirendelt bírói hatáskörben, ami a megyék feletti ispáni hatalmat is magában
foglalta.³⁴ Igaz, arra utalnak források, hogy Beke nemcsak hogy életben maradt, de a király
talán meg is kegyelmezett neki.³⁵ Ám hogy a pusztá létén és talán néhány birtokán kívül
bármilyen mását átmenthetett volna, arról nincs tudomásunk. Így sokkal kézenfekvőbb a másik
lehetőséggel számolni, vagyis hogy Iván nevű alispán Beke alatt is szolgált. Ez azonban
semmiképpen nem jelentheti azt, hogy Kállói Egyed fia Iván 1318 júliusa helyett valamikor
1317 előtt foglalta volna el székét, és a kérdés megoldható azzal, hogy hivatali idejének
„buborékját” időben visszafelé nagyobbra húzzuk, mert 1318 májusában még biztosan nem
ő volt az alispán és 1316 augusztusában sem.³⁶ Tehát mindenképpen két külön, ám egymás-
tól nem túl messzire eső időszakkal kell számolnunk, amikor Iván nevű alispán irányította a
megyét: egyszer 1317 előtt és egyszer 1318–1321 között. Ez azt jelenti, hogy nem datálha-
tunk minden egyes olyan keltezetlen megyei oklevelet, amit Iván jegyez a szolgabírók
társaságában, automatikusan 1318 és 1321 közé.

Érdemes tehát egyenként átnézni Iván keltezetlen okleveleit, hogy találunk-e még
olyat, amit az első, Beke alatti periódusra lehet keltezni. A költői kérdésre sejthető az igenlő

augusztusában felbukkanó Debreceni Dózsát a király szabolcsi tisztviseleijének tartotta. ZSOLDOS, Borsák és Károly összecsapása 66., valamint ZSOLDOS, Debrecen 50–51. ellenben úgy vélte, hogy Beke megtarthatta szabolcsi ispáni hatalmát a kegyelmet követően is, és Dózsa az ő alispánja volt.

³³ ENGEL, Ország újraegyesítése 117–118.; KRISTÓ, i.m. 328–332.; BÁRÁNY, i.m. 90–92.; ZSOLDOS, Debrecen 51–52.

³⁴ ZSOLDOS, Debrecen 53–57.

³⁵ BÁRÁNY, i.m. 106–107.

³⁶ ENGEL, *Archontológia* I. 183.; Szabolcs m. 11.

válasz. Egyértelműen ide tartozik az az év nélküli, május 3-i kiadvány, amiben Iván mester szabolcsi alispán (*curialis comes*) elmondja, hogy amikor május 3-án Beke mester Szentmihály melletti katonai táborában tartózkodott (*cum in descensu magistri Beke circa Sanctum Michaellem fuerimus in die inventionis Sancte Crucis*), akkor Ábrahám fia Miklós egy lovat tilalmazott előtte. Ő ezt a pert a Beke mester hada oszlásának 15. napja utáni keddre halasztotta Ibrony faluba, a saját színe elé (*in villa Ibrun feriam tertiam proximam post quindenis residentie exercitus eiusdem magistri Beke*).³⁷ Az itt alispánnak címzett Ivánt tehát szintén Beke mester társaságában találjuk, a katonai táborában, ami szintén mutatja a hozzá való kötődését.

Egyéb olyan keltezetlen oklevél nincsen, amiben Beke felbukkanna, de mégsem kell lemondani arról, hogy egyéb okleveleket is ehhez a periódushoz kössünk. Ebben segítségünkre van az a megfigyelés, hogy a korabeli megyegyűléseket a hét egy bizonyos napján és egy megszokott helyen tartották. Ezek a napok és helyek a 14. század közepétől kezdve megszilárdultak és csak ritkán helyeződtek át.³⁸ A 13–14. század fordulóján sem „ugráltak” össze-vissza, de kisebb változások akkor még elő-előfordulhattak, főleg az ispánok és alispánok személyének cserélődése miatt, akik szerették a megyegyűlést a saját birtokaik területén tudni. Ha Szabolcs megye gyűléseinek idejét és helyét nézzük a 14. század első két évtizedében (természetesen csak a datált és hellyel ellátott oklevelek alapján), akkor azt látjuk, hogy a helyszín látszólag gyakran változott: Ibrony, Ramocsa, Márk, Balogjánosi, Berkesz, Karász és Oros neve is felbukkan 1306 és 1316 között.³⁹ Ha azonban térképre vetítjük e településeket, kiderül, hogy többségükben igen közel esnek egymáshoz: Márk és Balogjánosi lényegében egybeépült Ramocsával (ma már be is olvadtak a mai Ramocsa-házába), Ibrony és Berkesz pedig Ramocsa közvetlen északi és déli szomszédja.⁴⁰ Az első öt helynév behelyezhető egy körülbelül 10–12 kilométer átmérőjű körbe.

A maradék két helynév, Karász és Oros sincs ezektől túl messze (az első Ramocsától mintegy 10, a másik szűk 20 kilométerre fekszik légvonalban). Felbukkanásukat talán az alispánok személyi kötődése magyarázza. Karászon három alkalommal keltezett Karászi Sándor, a megye alispánja,⁴¹ de ezenkívül bocsátottak ki megyei oklevelet itt 1306-ban és 1313-ban is – ekkorra ugyan nem igazolható Sándor hivatalviselése, de nem is zárható ki.⁴² Azonban nem hozzá kötődik az a *memorialis*, ami az 1310-es években kelt, és szintén egy Karászon tartott közgyűlésről (noha nem feltétlen megyegyűlésről) írt.⁴³ A településnek

³⁷ DL 97 733. (Szabolcs m. 37. szám.) A *descensus* szó 'szálláshely, katonai tábor' jelentésére ld. *Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae. A magyarországi középkori latinság szótára. I–VI., Supplementum I.* Budapest, 1987–2017. III. 95–97. Beke hadoszlásának említése miatt egyértelmű, hogy a szó itt az utóbbi jelentésben áll.

³⁸ CSUKOVITS ENIKŐ: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 363–386.

³⁹ Szabolcs m. 9–27. szám.

⁴⁰ A településekre ld. NÉMETH PÉTER: *A középkori Szabolcs megye települései*. Nyíregyháza, 1997. 32., 40., 96–97., 129., 161.

⁴¹ 1310. február 24. és március 24.: Szabolcs m. 21–23. szám.

⁴² 1306. október 22. és 1313. november 13.: Szabolcs m. 11., 26. szám. A településre ld. még NÉMETH, i.m. 103–104.

⁴³ *in congregatione nostra personaliter in Karaz habuimus*: A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931. (továbbiakban: Zichy) I. 114.; A keltezési idejére és a kiadó körüli problémákra ld. SZÖCS TIBOR: *Damus pro memoria-oklevelek*. (A Ma-

tehát Sándor személyén túl is jutott némi szerep a megyei közéletben. A mai Nyíregyházába beolvadó Oroson pedig Debreceni Dózsa alispán keltezett 1316-ban, és neki is lehetett némi kötődése a településhez, mert a királybírói és ispáni címe elnyerése után, 1318 márciusában is itt tartott közgyűlést a megye számára.⁴⁴ Oros az 1320-as években a Balogsemjén nembeliek kezén tűnik fel nemzetségi birtokként, és a rokonságon belüli birtokosztály során Kállói Egyed fiai, Simon és Iván tulajdonába került,⁴⁵ akik, mint fentebb láttuk, a megye alispánjai voltak 1318–1321 folyamán. Kállói Simon pedig egyetlen ismert alispáni oklevélben szintén Oroson keltezett.⁴⁶ Aztán amikor 1318 júliusától a fivére, Iván lett a megye alispánja, akkor a szintén családi birtoknak számító Kálló lett a megyegyűlések helyszíne, és ez nem is változott Iván ispánsága alatt.⁴⁷ A helyszínek tehát kötődtek a mindenkori alispán személyéhez, ugyanakkor létezett ezektől függetlenül egy néhány egymáshoz közeli települést átfogó kisebb régió is, ahová összegyűlhetett a megyei ítélőszék. Hogy aztán ezen belül éppen melyik kis településen tartották meg azt (vagy éppen, ha a falvak közötti területen ülészetek: melyik települést tüntették fel kelethelyül), esetleges volt.

Az időpontok tekintetében jobban is kimutathatók tendenciák. A 14. század elejétől az összes datálható megyei közgyűlést szombati napon tartották, egészen 1309. november 29-ig.⁴⁸ Aztán történt egy váltás (anélkül, hogy az alispán személye változott volna), és 1309. december 2-től a megyei közgyűlések időpontja áttevődött kizárólagosan keddre 1316. augusztus 3-ig.⁴⁹ Mivel azonban a következő datálható megyei oklevél már a debreceni csata és az azzal járó rezsimváltás utáni időre esik, ezért talán nem tévedünk nagyot, ha a keddi közgyűlési napok szokását a Borsák politikai bukásának idejéig, vagyis 1317. februárig–márciusig kitoljuk. Dózsa idején kezdetben nem szilárdult meg egyik nap sem, aztán amikor Kállói Egyed fia Iván alispán lett, a héten belüli időpont ismét a szombat lett. Ivánnak az 1318 júliusa és 1321 decembere közötti időszakból 16 olyan oklevelét ismerjük, ahol a helyszín és a napi kelet feltüntetésre került, a hely mindegyike az említett Kálló, az okleveleket pedig 14 esetben szombaton, 2 esetben hétfőn adták ki.⁵⁰ A két hétfői keletből legalább az egyikre biztosan van egyszerű magyarázat: az 1319. június 25-i oklevélben azt nyugtázták, hogy amikor kiküldték a megyei embert egy bizonyos birtok határjeleinek megújítására, ő visszatérve elmondta, hogy elvégezte azt.⁵¹ Mivel 1319. június 23. szombatról, vagyis két nappal korábbról ismerünk egy megyei oklevelet egy teljesen más ügyben,⁵² tudjuk, hogy nem a gyűlések napját helyezték át ideiglenesen, hanem a szombati gyűlésen rendelhették el a határjelek megújítását, és a két nappal később visszatérő megyei

gyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai. II. Forráskiadványok 54.) Budapest, 2017. (továbbiakban: DPM) 328. szám, kommentár.

⁴⁴ Szabolcs m. 27., 30–32. szám.

⁴⁵ NÉMETH, i.m. 146–147.; Balogsemjén nembeli Kállói Egyed fia Simonra és Ivánra ld. ENGEL PÁL: *Középkori magyar genealógia*. In: Arcanum DVD könyvtár. IV. (családtörténet, heraldika, honismeret) DVD-ROM. H. n., 2003. Balogsemjén nem 1. Kállai 3. tábla: kállói Vitéz.

⁴⁶ 1318. május 1.: Szabolcs m. 33. szám.

⁴⁷ Kállóra ld. NÉMETH, i.m. 138.

⁴⁸ Szabolcs m. 9., 11–15., 17–18. szám.

⁴⁹ Szabolcs m. 19–24., 26–27. szám.

⁵⁰ Szabolcs m. 34., 48–52., 55–59., 61–62., 64–66. szám.

⁵¹ Szabolcs m. 51. szám.

⁵² Szabolcs m. 50. szám.

ember ügyében hétfőn adták ki a nyugtát. A másik esetben a megyei levél 1319. augusztus 27-én (Szent István nyolcadán), hétfőn kelt. Erre nem tudunk magyarázatot, talán a közismert törvényt nap nyolcada erősebb volt a szombati napok kényszerítő erejénél – mindenesetre a későbbiekben ismét visszaállt a szombati közgyűlések ideje.⁵³ Iván mester lecserélésével, amikor 1322-től Márki Pál fia István lett az alispán, a közgyűlések időpontja egy csapásra áttevődött a csütörtöki napokra.⁵⁴ A szabolcsi közgyűlések idejét tehát úgy korcsolhatjuk, hogy a 14. század elejétől 1309 novemberéig volt egy szombati, aztán 1309 decemberétől 1317 elejéig egy keddi, és a rövid összeviasság után 1318 nyarától 1322-ig ismét egy szombati szakasz – ez utóbbiak idején a helyszín mindig Kálló volt.

Iván azon két fentebbi oklevele, amikben Beke alárendeltjeként jelenik meg, egyaránt a keddi napokhoz és Ibrony településhez kötődnek,⁵⁵ vagyis azokat a „keddi szakasz” idején, 1309 decembere és 1317 februárja között adták ki, és ez Beke személyétől függetlenül is megerősíti a debreceni csata előtti datálást. Ha ezután végignézzük Iván mester és Szabolcs megye összes év nélküli oklevelét, akkor látható, hogy az általában feltüntetett kiadási nap és hely alapján két nagy csoportra oszthatók. A 14. keltezetlen oklevélből az említett kettőn kívül még hármat kedden és Ibrony településen adtak ki, egy negyediket pedig szintén kedden, bár ott a kiadás helye nem lett megjelölve.⁵⁶ Ez a négy (a Bekét is említéssel együtt hat) oklevél kifogástalanul illik abba a csoportba, amit Iván 1317 előtti alispánságához köthetünk. További hét olyan oklevél van, amiket szombati napon és Kállóban jegyeztek,⁵⁷ ezek pedig kifogástalanul beleillenek Kállói Iván 1318–1321 közötti oklevéladási rendjébe. A megmaradt egy oklevél igazi „kakuktktojás”: Ramocsa faluban tartott törvényt napról beszél (*in loco iudiciali villa Ramacha*) és szeptember 21-én, pénteken adták ki (*in die Matei apostoli, feria sexta proxima*).⁵⁸ Említettük, eddig a szakirodalom úgy járt el, hogy minden olyan, nagyjából a 14. század első felére tehető oklevelet, amit Iván szabolcsi ispán jegyzett, automatikusan 1318 és 1321 közé datált. És mivel ebben az évkörben csak 1319-ben esett szeptember 21. péntekre, ezért ezt a keltezetlen oklevelet mindenki 1319-re tette.⁵⁹ Ha azonban számolunk egy 1317 előtti periódussal is, akkor az 1313-as évet sem vethetjük el, mert Máté evangélista napja ekkor is péntekre esett. Kállói Iván 1318 utáni kiadványai pedig kivétel nélkül Kállóban keltek, ám a Borsák regnálása idején Ramocsa többször is volt ítélkezési helyszín a megyében, annak az említett kisebb régióknak a részéül, ahol az öt egymáshoz közel eső települést találjuk.⁶⁰ Az oklevél tartalma nem nyújt

⁵³ Szabolcs m. 52., ill. 55–58. szám.

⁵⁴ Szabolcs m. 67–71. szám stb.

⁵⁵ Emlékeztetőül: az elsőt Ibrony faluban (*in Ibrun*) egy február 2. utáni kedden (*feria tertia proxima post festum Purificationis Marie*) zajló perben adták ki (AO I. 502.), a másikat Iván alispán a színe elé Ibrony faluba, a hadoszlás 15. napja utáni keddre (*coram nobis ... in villa Ibrun, feriam tertiam proximam post quindenas residentie exercitus*) halasztotta (DL 97 733.).

⁵⁶ Szabolcs m. 36., 42. és 63., ill. 45. szám.

⁵⁷ Szabolcs m. 38–41., 43–44., 47. szám (utóbbinál vö. DL 97 736.).

⁵⁸ AO I. 533. (Szabolcs m. 53. szám.)

⁵⁹ AO I. 533.; Kállay 96. szám.; AOkl V. 589. szám.; Szabolcs m. 53. szám.

⁶⁰ 1308. március 16., 1310. július 7. stb.: Szabolcs m. 13–14., 24. szám.

támpontot, de a kelethely sokkal inkább utal az 1317 előtti korszakra, ami azt jelenti, hogy Iván eddigi egyetlen datálható, 1317 előtti kiadványa 1313. szeptember 21-re esik.⁶¹

Iván mester 14 év nélküli megyei oklevéléből tehát éppen a felét, hetet köthetünk az első, 1317 előtti korszakhoz, amikor Borsa Beke alispánja volt. Ebből eddig egyet lehet feltételeken keltezni, az vélhetően 1313. szeptember 21-én került kiadásra.⁶² A másik hét pedig egyértelműen Kállói Iván 1318–1321 közötti működése során keletkezett, akinek, mint fentebb említettük, 15 keltezett levele is fennmaradt. Ide sorolható még az a két *memorialis* (*Damus pro memoria*-oklevél) is, amikben egyrészt az ismeretlen oklevéladók (véltetően a szolgabírók) Kállón elhalasztottak egy pert Iván mester visszatértéig, másrészt egy másik pert is egy szombati napon, szintén Kállón. A váradi káptalan 1320. májusi kiadványában szintén említette Iván mester szabolcsi ispán levelét egy folyamatban lévő ügy kapcsán, így az is ehhez a korszakhoz köthető.⁶³ Ebből az időszakból tehát lényegesen több, 25 oklevélről tudunk. Minket azonban a továbbiakban csak az a 7 érdekel, amik a Beke alatti időszakban keletkeztek: a tartalmi elemzésük alapján le lehet-e szűkíteni keltezésüket, valamivel jobban behatárolva Iván működési idejét?

Kezdjük azzal az oklevéllel, amiben Iván mester meg sem jelenik, csak a szabolcsi négy szolgabíró (*quatuor iudices de Zobolch*), ám az a tény, hogy Ibronyban, az április 24. előtti kedden kelt (*in Ibrun, feria tertia proxima ante festum Beati Georgii martiris*), biztosan rokonítja ezzel a csoporttal. Azért is fontos kitérni erre az oklevélre, mert felmerült az 1321. április 21-i datálása,⁶⁴ aminek a helyes volta értelemszerűen dugába dönti azt az elvet, hogy a keddi ibronyi okleveleket pusztán helyük és napjuk miatt az 1317 előtti csoportba soroljuk, ahogyan mi az előbb eljártunk. A kiadvány egy egyezségről tudósít, eszerint megjelent a szolgabírók előtt egyik részről Ábrahám fia János és Csépán fia Kozma, másik részről egy bizonyos Komorszán (*Comorzan, Chomorzan*), és elmondták, hogy Illés bán feleségének hitbére és jegyajándéka ügyében olyan egyezsége jutottak, hogy Komorszán húsz márkát fizet Jánosnak és Kozmának, hozzátéve, hogy ő és fia a Jánosén és Kozmáén kívül mások javait és más embereket nem akar megszerezni.⁶⁵ Piti Ferenc ennek kapcsán az Anjou-kori Oklevéltár egy 1321. március 25-i oklevelére utalt, amiben az itt is említett Ábrahám fia János igazolta, hogy elégtételt kapott Illés bán özvegyének hitbére és jegyajándéka ügyében többektől, köztük az említett Komorszántól is.⁶⁶ Az összefüggés mindenképpen helyes, csak éppen az a bizonyos 1321-es év alatt közölt oklevél nem ebben az évben kelt, hanem korábban. A Vay család berkeszi levéltárából származó kiadványnak ma már csak a rossz minőségű fényképmásolata maradt ránk, és bár tartalmazott éves keletet, a mai fényképen ennek végét már lehetetlen kivenni (nekem legalábbis nem sikerült).⁶⁷

⁶¹ Mellesleg erre az évre esik az egyetlen olyan oklevél is, ami Beke szabolcsi ispánságát datálja: Bánffy I. 40–41. (AOkl III. 629. szám); ENGEL, *Archontológia* I. 183.

⁶² Ez a 7 tehát: Szabolcs m. 35–37., 42., 45., 53., 63. szám.

⁶³ Ezek közül a keltezetlenek: Szabolcs m. 38–41., 43–44., 47. szám; a keltezettek: Szabolcs m. 34., 48–52., 55–58., 61–62., 64–66. szám; a *damus pro memoria*-ok: Szabolcs m. 46., 59. szám. (DPM 339–340. szám); a tartalmi átírás: Szabolcs m. 54. szám.

⁶⁴ Szabolcs m. 63. szám

⁶⁵ DL 97 738. (Szabolcs m. 63. szám.)

⁶⁶ AOKl VI. 71. szám.

⁶⁷ DL 96 076.

Tény, hogy a levéltári nyilvántartás és korábbi regesztája is 1321-re tette,⁶⁸ nyilván ennek kapcsán datálta az AOkl is erre az évre.

Ez az év azonban történeti okokból nem lehetséges. Az oklevelet kiadó Péter szatmári főesperes az intulációjában az éppen hivatalban lévő Benedek erdélyi püspök Meszesen túli helynökének nevezte önmagát (*Petrus plebanus de Z[otmar], vicarius domini venerabilis patris B. miseratione divini episcopi Transsilvaniensis de ultra Mezes*).⁶⁹ Benedek 1309 júniusa és 1320 januárja között viselte hivatalát, 1320 júniusában már Szécsi András volt az erdélyi püspök.⁷⁰ Így a március 25-i (*in die Annuntiationis Virginis*) oklevél legkésőbb 1320-ban kelhetett. Nem mellesleg ismerünk olyan 1321. január 4-i kiadványt, amiben az itteni Péter már csak mint szatmári plébános szerepel, és (helyesen!) *András* erdélyi püspök Meszesen túli vikáriusi címét már Tamás ugocsai főesperes viseli⁷¹ – a kelet tehát bizonyosan nem 1321.

Hogy 1320 előtt mikor adták ki az oklevelet, ahhoz egyrészt az egyházi archontológia, másrészt ugyanezen per keltezett oklevelei nyújtanak fogódzót. Pétert 1312. február 16-án még csak szatmári plébánosnak említették, vikáriusi cím nélkül, 1315 áprilisában és 1316 júliusában az itt is olvasható titulusával, Benedek Meszesen túli helynökeként, 1317. március 18-án és 1321 januárjában már újra a helynöki címe nélkül.⁷² Ez alapján tehát az oklevelet 1312–1316 között adták ki. Az 1315. április 18-i oklevélben ez a Péter, Meszesen túli helynök azt tudatta, hogy Komorszán lezárta minden perét Ábrahám fia Jánossal és Kozmával, amit Illés özvegyének javai és szolgálonői ügyében folytatott.⁷³ A lezárás mégsem lehetett teljes, mert 1317. június 18-án ismét az elégtétel adását részletezik Debreceni Dózsa királybíró egyik debreceni közgyűlésén.⁷⁴ Tartalmilag és archontológiailag az eddig 1321-re datált oklevél inkább az első, 1315-ös megegyezés idejére esik (mert Péter 1317 márciusában már nem viselte a vikáriusi címét, legalábbis nem tüntette fel saját titulátúrájában), 1315–1316 körülre. De számunkra nem is ez a kérdés, hanem az, hogy a keddi, ibronyi oklevél mikorra datálható. Ennek a kiadási ideje (április 24. előtti kedd) és tartalma (a felek megegyezéssel lezárják a pert, hozzátéve, hogy Komorszán a per tárgyát képezőkön kívül mások javait és más embereket nem akar megszerezni), valamint Péter vikárius 1315. április 18-i levelének az ideje és tartalma (ugyanezen felek kölcsönösen lezárják a pert, amit Illés özvegyének javai és szolgálonői ügyében folytatattak) olyan mértékben egybevág, hogy élénk a gyanúperrel: majdnem egy időben adták ki őket. Péter 1315. április 18-i levele Szatmárban (a mai Szatmárnémetiben) kelt, valószínű, hogy a felek itt közölték

⁶⁸ A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/96076>; BÓNIS GYÖRGY: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon*. Szerk. BALOGH ELEMÉR. (Jogtörténeti tár I/1.) Szeged, 1997. 716. szám. Azóta újabb regesztája készült, szintén 1321-es kelettel: *Erdélyi Okmánytár. I–IV*. Szerk. JAKÓ ZSIGMOND–HEGYI GÉZA–W. KOVÁCS ANDRÁS. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 26., 40., 47., 53.) Budapest, 1997–2014. II. 392. szám.

⁶⁹ DL 96 076. – A regeszták az erdélyi püspök titulátúrájában lévő *B.* szíglát nem vették figyelembe, így nem is azonosították a püspököket senkivel.

⁷⁰ ENGEL, *Archontológia* I. 69–70.

⁷¹ DL 29 998. (AOkl VI. 3. szám.)

⁷² 1312. febr. 16.: AO I. 250.; 1315. ápr. 18.: DL 96 061.; 1316. júl. 6.: DL 96 063.; 1317. márc. 18.: AO I. 416.; 1321. jan. 4.: DL 29 998. (AOkl III. 233–234. szám, IV. 55., 301–302., 424. szám, VI. 3. szám)

⁷³ DL 96 061. (AOkl IV. 55. szám.)

⁷⁴ DL 96 064. (AOkl IV. 495. szám.)

először az egyezségük szándékát az eljáró egyházi bíróság előtt. Majd négy nappal később az esedékes megyei közgyűlésen is megerősítették mindezt a mintegy 70 kilométerrel távolabb lévő Ibronyban, 1315. április 22-én. Ez a bizonyos egyezséglevelé tehát leginkább 1315-re datálható, ami összevág azzal, hogy Ibronyban keddenként 1317 tavasza előtt tartották a megyegyűléseket.

Egy olyan kiadvány van még, aminek (bár szintén bizonytalanságokkal terhesen, de) kísérletet tehetünk a keltezésére. Ez pedig a kiindulópontként szolgáló oklevél. Emlékeztetőül: az Iván és a megyei hatóság előtt pereskedők egyike a február 2. utáni kedden bemutatta a király privilégiumát, ám a hatóság úgy döntött, hogy inkább mutassa meg az oklevelet Beke mesternek is. „Ha Beke mester elfogadja a privilégiumot, akkor legyen úgy, ha pedig nem, akkor ugyanezen a napon kötelesek [a felek] választ adni.”⁷⁵ Egy királyi privilégium a perbeli bizonyítékok során többnyire „jolly joker”-nek szokott volt számítani – érdekes, hogy a megye nem mert dönten az ügyben, hanem Bekére bízta a dolgot, hogy ő vagy elfogadja érvényesnek a privilégiumot, vagy nem. Mindez arra utal, hogy az oklevél kiadási idején Beke és a király nem feltétlenül voltak jó viszonyban, és a Borsák fennhatósága alatt álló megye maga sem tudta, hogy I. Károly egy korábbi rendelkezését elismerheti-e érvényesnek, vagy sem. Így adódik a lehetőség, hogy a kiadványt a Borsák első lázadásához kössük. Ennek időpontja, mint arra fentebb utaltunk, igen bizonytalan, tették 1314 decemberére, 1315 januárjára és 1315 tavaszára, kora nyarára, sőt, még 1315 őszére is. Az mindenesetre tény, hogy egy év nélküli, de 1315-re vagy 1316-ra keltezhető február 14-i oklevél már a békés viszony helyreállításáról szól.⁷⁶ Akik a levél 1315-re keltezése mellett érveltek, azok a lázadást értelemszerűen 1315 februárja elé keltezték, míg 1316 esetén 1315 tavaszára, vagy kicsit későbbre.⁷⁷ Ha ez a február 2. utáni keddi kiadvány ehhez a lázadáshoz kötődik, akkor azoknak van igazuk, akik a lázadást 1315 legelejére, tavasz elé tették. A kronológia leginkább Engel Pál rekonstrukciójával vág egybe, aki szerint a lázadás súlypontja 1315 januárjára esett.⁷⁸ A béke február elejére már majdnem (vagy talán teljesen) helyre is állt, a megyei hatósághoz viszont még nem jutottak el a friss hírek. Így a kiindulópontként szolgáló oklevél kelte a legvalószínűbben (bár szintén nem teljes bizonyossággal) 1315. február 4. (a február 2. utáni kedd ugyanis ebben az évben erre a napra esett).

A többi keltezetlen oklevél dátumának további szűkítéséhez nincs semmilyen támpont, így azokat csak Iván hivatalviselésének első periódusa datálja. Mivel az egyetlen keltezhető oklevele leginkább 1313-ra tehető, illetve a másik oklevele és a szolgabírák által kiadott (de őt nem említő) kiadvány egyaránt 1315-re, így nagyjából erre az időre tehetjük alispánságát. Azt is tudjuk, hogy 1310. július 7-ig még Karászi Sándor, 1316. augusztus 3-án viszont Debreceni Dózsa töltötte be e tiszttel,⁷⁹ így hozzávetőlegesen 1310 második fele és 1316 első fele az a kör, amiben gondolkodnunk kell – ezzel jól egybevág az említett 1313-as és 1315-ös év.

⁷⁵ AO I. 502. (Szabolcs m. 35. szám.)

⁷⁶ Ld. 31. jegyzet.

⁷⁷ 1315 februárja elé tette a Borsák lázadását ENGEL, Ország újraegyesítése 110. és ZSOLDOS, Borsák és Károly összecsapása 57–61. 1315 tavaszára, kora nyarára KRISTÓ, i.m. 318–322. 1315 őszére (elválasztva Kopasz lázadásától) BÁRÁNY, i.m. 77–78., 80.

⁷⁸ ENGEL, Ország újraegyesítése 110., 134.

⁷⁹ Szabolcs m. 11.

A többi oklevél kiadási idejét, mint említettük, nem tudjuk tovább szűkíteni. Figyelemre méltó mindenesetre, hogy kettőben is esik szó arról, hogy Beke éppen hadban állt. Az egyik szerint Iván éppen Beke mester szentmihályi (*circa Sanctum Michaellem*) táborában tartózkodott május 3-án és a pert Beke hadának oszlása utánra halasztotta.⁸⁰ A másik, szeptember 15. utáni kedden (*feria tertia proxima post octavas Nativitatis Beate Virginis*) kelt oklevél szerint „a jelen had feloszlásának tizenötödnapja utáni kedden” (*feria tertia proxima post quindenas residentie presentis exercitus*) kell a feleknek Ibronyban megjelenni Iván mester és a szolgabírók előtt.⁸¹ Hogy ezek milyen eseményekkel kapcsolhatók össze az 1310–1316 közötti időszakból, nem világos. Mivel a Borsák első lázadása, mint láttuk, inkább 1315 januárjára tehető, a második pedig már kívül esik Iván alispánságának időhatárain, lehetséges, hogy ezek a hadban állások nem a király ellenében történtek. Alkothatta Beke I. Károly szövetségeseként is a királyi had egyik csapatát – azonban olyan hadi eseményt sem ismerünk az 1310-es évek első feléből, amiben a Borsák részvétele adatolható, vagy akár jó okkal feltételezhető lenne, és összhangba hozható a májusi és szeptemberi időpontokkal.⁸² Mindez arra figyelmeztet, hogy a korszak eseménytörténetén van még csiszolgatni való, ha ugyan a források elégtelen volta miatt lehet még érdemben biztos pontosításokat tenni.

Végezetül egy kérdést kell még tisztáznunk. A figyelmes olvasónak feltűnhetett, hogy idáig csak az 1318–1321 közötti alispánt azonosítottuk Balogsemjén nembeli Kállói Egyed fia Ivánnal. Az 1310–1316 közé tehető alispánt mindig csak Ivánnak hívtuk – és nem véletlenül. Kérdés ugyanis, hogy ő vajon ugyanaz a Kállói Iván volt-e, vagy sem. Az 1318 utáni Iván oklevelei rendszeresen Kállóban keltek, bizonyítva ezzel kapcsolatát a településsel és így a nemzetséggel is. A korábbi Iván személyének tisztázásához csak az a néhány oklevél áll rendelkezésre, amiket az előbb hozzá kötöttünk. Ezek Ibronyban keltek, illetve egy Ramocsán. Hogy a két település bármiféle módon kötődött volna a Balogsemjén nemzetséghez, arról nem tudunk,⁸³ és ezúttal nem csak a „hallgatásból fakadó érv” bizonytalan súlyára vagyunk utalva. A nemzetség tagjai ugyanis felosztották egymás közt a birtokaikat 1325-ben, és ott részletes felsorolással rendelkezünk minden megyei ingatlanukról – de a két település nincs köztük.⁸⁴ Az ibronyi kelet hely vélhetően nem is egy esetleges nemzetségi kötődés miatt volt népszerű, akárki is legyen ez az Iván, hanem amiatt, hogy a megye közgyűléseit akkor már egy ideje abban a szűkebb, öt települést lefedő régióban tartották (lásd fentebb). Egy halvány nyom talán mégis van, ami az 1310–1316 közötti Ivánt és Kállói Ivánt összeköti. Esett szó arról az oklevélről, ami szerint Iván éppen Beke mester Szentmihály körüli (*circa Sanctum Michaellem*) táborában tartózkodott május 3-án és a pert Beke hadának oszlása utánra halasztotta.⁸⁵ Hogy hol lehetett ez a Szentmihály, arra nincsen

⁸⁰ DL 97 733. (Szabolcs m. 37. szám.)

⁸¹ DL 97 737. (Szabolcs m. 42. szám.) Itt ugyan nem említik Bekét, de ha megyei pert halasztottak hadi események miatt, akkor a megyének és ispánjának értelemszerűen érintettnek kellett lennie.

⁸² Nyugat-magyarországi őszi összecsapásokról van tudomásunk, ahogy 1316 őszén is zajlott Megygyesi Miklós sikertelen harca Ákos nembeli Mojssal, de hogy ezekben a Borsák részt vettek volna, nem ismert. Ld. még ENGEL, Ország újraegyesítése 133–134.; KRISTÓ, i.m. 345.

⁸³ NÉMETH, i.m. 96–97., 161. Hogy a két falu kinek a birtoka volt ebben az időben, arról sincs tudomásunk.

⁸⁴ 1325. jan. 21.: AO II. 174–175. (AOKI IX. 21. szám.)

⁸⁵ DL 97 733. (Szabolcs m. 37. szám.)

biztos támpontunk. Igen sok ilyen nevű település volt található az országban,⁸⁶ a legvalószínűbb mégis az, hogy az egyéb lokalizáció nélkül megjelölt helynevet valahol Szabolcs megyében érdemes keresnünk. A középkorban két ilyen nevű települést is ismerünk, ám az egyik csak a 15. század legvégén tűnik fel, és nem is biztos, hogy szűk 200 évvel korábban már megvolt. A másik viszont biztosan létezett ekkortájt, és ezen, a mai Kállósemlőben olvadt helység a Balogsemlő nemzetség tulajdonában volt.⁸⁷ Iván tehát nem feltétlen azért volt Beke mellett a táborban, mert vele vonult hadba, hanem mert Beke serege éppen a nemzetségi központjuk (Semjén) határában állomásozott, és ő felkereste urát – ekkor a Bekével hadba vonulók rögtön írásba is foglaltatták vele egyik panaszukat, amit ő egy majdani ibronyi megyegyűlés színe elé halasztott. Mivel Szabolcs megyében nem sok olyan Iván nevű illetőt ismerünk Kállói Ivánon kívül, aki kellő súllyal rendelkezett ahhoz, hogy Beke alispánja legyen, továbbá Iván, illetve a Kállóiak között ki lehet mutatni egy esetleges (bár tény, hogy némileg hipotetikus) kapcsolatot is, ezért az első és a második Ivánt azonos személynek tekinthetjük. A Borsa-hatalom alatt természetesen a Balogsemlő nembeliek is a megyét uraló Beke szolgálatában álltak, akárcsak Debreceni Dózsa, aki Ivánt követte az alispáni székhelyre, 1316 augusztusában már viselve hivatalát. Aztán a második lázadás idején követték Dózsát, és ugyanúgy a Borsák ellen fordultak, ahogy ő tette – a debreceni csatában Kállói Simon és Iván már a király oldalán harcoltak.⁸⁸ Ennek meg is lett a jutalma: amikor Debreceni Dózsa szerezte meg a megye feletti főhatalmat, akkor ugyancsak a fivéreket tette meg szabolcsi alispánnak, így került Iván másodsorra is ebbe a pozícióba.

A megye 1310-es évekbeli archontológiáját magam tehát a következőképpen vázolnám fel (az ispánok alatt alispánjaik):⁸⁹

Borsa Beke ispán [1300-as évek–] 1313. november 13. [–1317. február]

Karászi Sándor 1308. március 16. – 1310. március 24.

Kállói Egyed fia Iván 1313. szeptember 21. – 1315. február 4.

Debreceni Dózsa 1316. augusztus 3.

Debreceni Dózsa, megyébe kirendelt bíró, ezáltal ispán 1317. aug. 1. – 1322. nov. 27.

Kállói Egyed fia Simon 1318. május 1.

Kállói Egyed fia Iván 1318. július 1. – 1321. december 19.

⁸⁶ MEZŐ ANDRÁS: *Templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. (METEM Könyvek 15.) Budapest, 1996. 161–166. (Az ott felsoroltak közül természetesen nem mindegyik létezett a 14. század elején.)

⁸⁷ NÉMETH, i.m. 177–178.

⁸⁸ 1317. május 31.: AO I. 429–430. (AOKI IV. 479. szám); 1317. december 13.: Zichy I. 250–251. (AOKI IV. 657. szám.)

⁸⁹ Az adatok egyrészt a jelzett archontológiákból, illetve jelen tanulmány okfejtéseiből származnak.

Summary

TIBOR SZŐCS

On the Archontology of County Szabolcs in the 1310s

The previous researches reconstructed the archontology of county Szabolcs in different ways, therefore several versions about the persons and official times of the local lords (in Latin *comes*, in Hungarian *ispán*) and their deputies (*vicecomes*, *alispán*) were published. This paper aims to provide a new reconstruction, involving some new sources (undated charters). It is likely that the local vicelord named Iván from the Balogsemjén kindred held his office twice. Earlier researches knew only one period, between 1318 and 1321, so all the undated charters of Iván were automatically dated to this period. But he was a local vicelord between about 1313–1315, too. At the first time Ivan was a subordinate of Beke of the Borsa kindred, but after the second rebellion of the Borsas against King Charles I in February 1317, Iván turned against his local lord Beke and changed to the king's side.